

Recenzje

Dembowski Bronisław, *Spór o metafizykę i inne studia z historii filozofii polskiej*, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 1997, 318 s.

Obserwując półki księgarskie można odnieść wrażenie, że filozofia w naszym kraju w znacznej mierze zatraciła swoją tożsamość. Częściej podejmuje mniej lub bardziej udane próby naśladowania myślicieli zachodnich, zwłaszcza z kręgu szeroko pojętego postmodernizmu, niż tworzenia własnych, oryginalnych szkół. Znajomość filozofii obcej jest u nas o wiele powszechniejsza niż filozofii polskiej (często traktowanej jako przedmiot nadobowiązkowy nawet na uniwersyteckich kierunkach filozoficznych). Stąd niebywale cenna wydaje się inicjatywa uczczenia 70 rocznicy urodzin ks. bpa Bronisława Dembowskiego wydaniem tomu zawierającego wybór jego prac poświęconych właśnie historii polskiej filozofii. Tom ten obejmuje zarówno pracę habilitacyjną jubilata, jak i pomniejsze studia, recenzje oraz wspomnienia napisane na przestrzeni ponad trzydziestu lat.

Pierwszą i najistotniejszą część książki stanowi rozprawa habilitacyjna, pochodząca z roku 1969, poświęcona sporowi o sposób rozumienia, przedmiot oraz założenia i metodę uprawiania metafizyki na przełomie XIX i XX wieku. Temat pracy został bardzo trafnie wybrany, gdyż okres ten w myśli polskiej jest wciąż (nawet po trzydziestu latach od powstania pracy) mało znany, a problem metafizyki stanowił jedno z centralnych zagadnień prowadzonych wówczas sporów, nadaje się zatem doskonale jako podstawa do szerszej refleksji nad myślą tamtego czasu. Wykład w omawianej rozprawie został przeprowadzony z niespotykaną troską o jasność i przejrzystość, każda myśl wyraźnie oznaczona, a jej miejsce w toku wywodu wskazane stosownym punktem lub podpunktem (wypunktowanie w tekście sięga aż sześciu poziomów). W sprawności syntezy znać szkołę prof. Tatarkiewicza, którego autor był asystentem i którego uważa za swego mistrza. Wszystkie te cechy sprawiły, że rozprawa habilitacyjna spotkała się w latach sześćdziesiątych z bardzo dobrym przyjęciem wybitnych recenzentów: Stefana Świeżawskiego, Władysława Tatarkiewicza, Izdory Dąmbskiej i ks. Mariana Jaworskiego.

W swojej rozprawie autor wyróżnił trzy typy stosunku do metafizyki: metafizykę tradycyjną, której przedstawicielami byli Stefan Pawlicki i Marian Morawski, metafizykę hipotetyczno-indukcyjną Mścisława Wartenberga oraz negację metafizyki jako nauki, dokonaną przez Adama Mahrburga. Ten podział odpowiada również planowi całej pracy. Poglądy własne autora są na każdym etapie opracowania bardzo wyraźnie

zaznaczone, co można uznać za jej zaletę. Natomiast przedstawiona przy okazji wykładu historycznego obrona metafizyki egzystencjalnej przeciw esencjalizmowi jest dziś już jedynie świadectwem problemów nurtujących tomizm w połowie naszego stulecia i wydaje się obecnie nieco zdezaktualizowana.

Cała rozprawa została wznowiona bez istotnych ingerencji w tekst pierwszego wydania, uzupełnione zostały jednak przypisy i bibliografia oraz zamieszczone krótkie wyjaśnienia. Wyjaśnienie dodane w obecnym wydaniu do punktu 1.1 i 1.2 wydaje się dosyć istotne. Autor tłumaczy w nim, dlaczego nazwał głównymi poglądami na metafizykę stanowiska zaledwie czterech omawianych w tej pracy filozofów. Odpowiedź idzie w dwu kierunkach: po pierwsze, poglądy innych ówczesnych filozofów można — zdaniem autora — z pewnymi modyfikacjami przypisać do któregoś z prezentowanych stanowisk, po drugie, tytuł rozprawy określał zamiar o wiele szerszego opracowania całokształtu problemu metafizyki w polskich środowiskach filozoficznych tego okresu. Niestety, zamiar, z powodu zaabsorbowania autora innymi pracami, pozostał nie zrealizowany. Wyjaśnienie to jest częściową odpowiedzią na pytanie, które nieodparcie pojawia się podczas lektury tekstu: czy podział, któremu z taką konsekwencją podporządkowano wykład głównych poglądów na metafizykę w polskiej filozofii przełomu XIX i XX wieku, wynika rzeczywiście z badania immanentnych kierunków rozwoju myśli tego czasu, czy też został zewnętrznemu narzucony? Brak uzasadnienia wyboru właśnie tych spośród licznych filozofów biorących udział w ówczesnych sporach o metafizykę czy wręcz odpowiedzi na pytanie, na jakiej zasadzie przyjęto taki właśnie podział poglądów, prowokuje pytanie, czy dobór omawianych filozofów oddaje złożoność i wielokierunkowość ówczesnych poszukiwań w dziedzinie metafizyki? Czy zatem praca była autentyczną próbą odszukania głównych poglądów na metafizykę w Polsce na przełomie XIX i XX wieku, czy raczej prezentacją wybranych poglądów według z góry założonej tezy? Jeżeli jednak pamiętać zastrzeżenie autora rozprawy, że wydaje się, iż dopiero przyszłe analizy potwierdzą prezentowany przez niego podział, możemy uznać, że mamy jedynie do czynienia ze wstępną propozycją systematyzacji kierunków rozwoju poglądów filozofów polskich na metafizykę, propozycją mającą raczej charakter hipotezy, nie zaś z wnioskami z zapowiadanych dopiero badań. Takie wyjaśnienie odsuwa zarzut apriorycznego podejścia do historii filozofii.

Natomiast niewątpliwą wartością omawianej rozprawy habilitacyjnej, jak i innych tekstów zamieszczonych w wyborze prac ks. bpa Dembowskiego, jest podjęta przezeń próba ukazania miejsca i znaczenia polskiej filozofii katolickiej w XIX i na początku XX wieku. Na szczególną uwagę zasługują, obok części habilitacji poświęconej myśli Stefana Pawlickiego i Mariana Morawskiego, artykuły o filozofii katolickiej w latach 1863–1914 oraz o wpływie encykliki *Aeterni Patris* na polską myśl katolicką. Publikacje te, choć mające jedynie charakter szkiców, częściowo wypełniają bardzo istotną lukę w istniejącej literaturze. Od czasu prac ks. Franciszka Gabryły, przypadających na początek naszego wieku, nie ma w niej prób całościowego ujęcia tego tematu.

Również ciekawe, choć raczej dla osób zajmujących się szczegółowymi zagadnieniami filozofii polskiej, będą zapewne teksty poświęcone Józefowi Łęskiemu i Adamo-

wi Mahrburgowi. Dwa artykuły opisujące poglądy estetyczne Józefa Łęskiego i jego klasyfikację nauk są *de facto* publikacją pracy magisterskiej bpa Dembowskiego, napisanej pod kierunkiem prof. Władysława Tatarkiewicza. Natomiast w studium poświęconym Adamowi Mahrburgowi znajdują się wybrane fragmenty jego niepublikowanych rękopisów, zawierających wykłady etyki prowadzone w roku 1890/91 na tzw. Uniwersytecie Latającym. Fragmenty te są ciekawe podwójnie: po pierwsze, jako próbka problematyki wykładanej w nieformalnej wszechnicy, mającej przecież bardzo poważny wpływ na życie intelektualne w Warszawie na przełomie wieków. Ponadto wydaje się, iż lektura wykładów, od których zaczynał Mahrburg swoją pedagogiczną działalność, pozwala lepiej zrozumieć jego poglądy etyczne. Tekst nie został opublikowany w całości, ponieważ nie był pisany z myślą o publikacji i autor wyboru zdecydował się (za namową prof. Tatarkiewicza) ograniczyć znacznie prezentację tych zapisków, przedstawiając jedynie około 1/5 całości, natomiast resztę streszczając w dodanym opracowaniu.

Na zakończenie wypada jeszcze zauważyć, że wybór prac naukowych bpa Dembowskiego został wzbogacony o jego piękne wspomnienia poświęcone profesorom Władysławowi Tatarkiewiczowi i Stefanowi Swieżawskiemu. We wspomnieniach tych, okraszonych anegdotami, nie poprzestał na ukazaniu w malowniczy sposób żywego obrazu wielkich polskich uczonych, ale spróbował odtworzyć również atmosferę studiów filozoficznych w naszym kraju pod koniec lat czterdziestych.

Wznowienie w jednym tomie rozproszonych rozpraw i artykułów ks. bpa Bronisława Dembowskiego jest w pełni uzasadnione nie tylko jako próba całościowej prezentacji pracy autora na niwie historii filozofii polskiej. Mimo upływu lat ponownie wydane teksty są wciąż aktualne, a niejednokrotnie pozostają najnowszym ujęciem całego zagadnienia — jest tak choćby w przypadku prób opisania historii polskiej filozofii katolickiej na przełomie wieków. Zatem wydaje się, że lektura tych prac może okazać się inspiracją w poszukiwaniu ciekawych i wartych przemyślenia zagadnień, zaś na pewno stanowi solidną porcję rzetelnej wiedzy o dziejach refleksji filozoficznej w naszym kraju.

Piotr Ziemiński

Willard Van Orman Quine, *Od bodźca do nauki*,
przeł. Barbara Stanosz, Fundacja Aletheia, War-
szawa 1998

Różne są punkty wyjścia rozważań epistemologicznych. Dwa najbardziej przeciwnie to, po pierwsze, nieufność wobec posiadanej już wiedzy i wynikająca z niej chęć nadania pewności przedsięwzięciu, które nazywamy nauką. Drugi to zachwyt nad osiągnięciami myśli ludzkiej i próba racjonalnej odpowiedzi na pytanie, dlaczego tak się dzieje, że wiele naszych osądów jest prawdziwych, a przynajmniej bardzo użytecznych. Jeżeli postępujemy zgodnie z pierwszym poglądem, zaczynamy od wątplenia we wszystko, by później z mozołem stworzyć niepowątpiewalne podstawy dla całej wiedzy.